

Σημείωμα του επιμελητή-μεταφραστή

Η ιδέα να μεταφραστούν για πρώτη φορά ορισμένα σημαντικά κείμενα του Basil Bernstein στα ελληνικά διαμορφώθηκε μετά από συναντήσεις μου μαζί του τον Φεβρουάριο του 1988 στο Λονδίνο, και παράλληλα με τη σκέψη να προσκληθεί από τα Παιδαγωγικά Τμήματα του Πανεπιστημίου Αιγαίου στη Ρόδο για να συμμετάσχει σε ένα διήμερο εργασίας, με αντικείμενο τη θεωρία του για την πολιτισμική αναπαραγωγή – πράγμα που έγινε τον Νοέμβριο του 1988.

Στη συλλογή αυτή περιλαμβάνονται μια συνέντευξη και τρία κείμενα του B. Bernstein, στα οποία παρουσιάζονται οι βασικές πτυχές της πιο ώριμης θεωρητικής παραγωγής του.

Αν η κεντρική προβληματική της θεωρητικής δουλειάς του Bernstein εμφανίστηκε αφ' ενός από την πλευρά της κοινωνιολογίας της γλώσσας, συγκεντρώνοντας το ενδιαφέρον της ακαδημαϊκής και εκπαιδευτικής κοινότητας στην ύπαρξη διαφορετικών, ταξικά προσδιορισμένων, γλωσσικών κωδίκων και τη σχέση τους με τη σχολική επίδοση, σχεδόν ταυτόχρονα αναπτύσσεται κι ένας δεύτερος εξίσου σημαντικός προσανατολισμός στην κοινωνιολογία των παιδαγωγικών κωδίκων και του παιδαγωγικού λόγου. Σ' αυτή την πλευρά του θεωρητικού έργου του Bernstein, που είναι η λιγότερο γνωστή στην Ελλάδα, είναι αφιερωμένο αυτό το βιβλίο. Σε συνεργασία με τον καθηγητή Bernstein, διαλέξαμε τρία από τα πιο αντιπροσωπευτικά κείμενα, τα οποία άλλωστε, και σύμφωνα με τους αναλυτές του έργου του, αποτελούν τα πιο σημαντικά της νεότερης θεωρητικής παραγωγής του. Και τα τρία αυτά κείμενα εμφανίζονται για πρώτη φορά στην ελληνι-

κή γλώσσα, αλλά τα δύο από αυτά –«Κοινωνική τάξη και παιδαγωγικές πρακτικές» και «Κώδικες, τροπές και διαδικασία πολιτισμικής αναπαραγωγής»– εκδίδονται σε αυτή τη μορφή για πρώτη φορά παγκοσμίως. Επίσης, μετά από προτροπή του συγγραφέα, προτάχθηκε σ' αυτά τα κείμενα μια συνέντευξη του στον Ισπανό καθηγητή José Rodríguez, που δεν έχει δημοσιευτεί ακόμα ούτε στα ισπανικά.

Στο νεότερο θεωρητικό έργο του Basil Bernstein περιλαμβάνονται άλλα δύο σημαντικότερα κείμενα, το «On Pedagogic Discourse» (Περί παιδαγωγικού λόγου – αναθεωρημένη μορφή 1987) και το «An Essay on Education, Symbolic Control and Social Practices» (Ένα δοκίμιο για την εκπαίδευση, τον συμβολικό έλεγχο και τις κοινωνικές πρακτικές – 1988), η συγγραφή του οποίου ολοκληρώθηκε ενώ είχε πλέον οριστικοποιηθεί η σύνθεση αυτού του βιβλίου. Ελπίζουμε να συμπεριλάβουμε αυτά τα δύο κείμενα, καθώς και μια επιλογή από προηγούμενα, σε ένα δεύτερο βιβλίο του συγγραφέα.

Η συνέντευξη του Basil Bernstein στον José Rodríguez, απαντά σε μια σειρά από σημαντικά ερωτήματα σχετικά με το έργο του. Αποσαφηνίζεται έτσι η σχέση του Bernstein με άλλους θεωρητικούς και με ρεύματα των επιστημών του ανθρώπου, επισημαίνεται η σημασία που έχει γ' αυτόν η εμπειρική έρευνα και η σχέση της έρευνας με τη θεωρία, εξετάζεται η σχέση του Bernstein, θετική και αρνητική, με διάφορους κριτικούς του έργου του και επαναδιατυπώνεται συνοπτικά η «καρδιά» της θεωρίας των κωδίκων και της πολιτισμικής αναπαραγωγής. Αν και η συνέντευξη αυτή τοποθετείται πρώτη σε σειρά μέσα στο βιβλίο, «ανοίγοντας τον δρόμο» για την ανάγνωση των κειμένων, πιστεύω ότι έχει επίσης νόημα να διαβαστεί, ή να ξαναδιαβαστεί, στο τέλος, σαν σύνοψη της προβληματικής.

Το πρώτο κείμενο «Περί ταξινόμησης και περιχάραξης της εκπαιδευτικής γνώσης» είναι και το πρώτο της νεότερης θεωρητικής παραγωγής του συγγραφέα. Η πρώτη έκδοσή του χρονολογείται το 1971 στο Young M.D.F., (επιμ.) *Knowledge and Control*, Collier-Macmillan, 1971, έχει δε περιληφθεί στις δύο σημαντικότερες συλλογές κειμένων του συγγραφέα, το *Class, Codes and Control*, τόμ. I, 1971 και τόμ. III, 1975. Με το κείμενο αυτό γίνεται, κατά την άποψή μου, μια τομή στη θεωρία της εκπαίδευσης ως μηχανισμού πολιτισμικής αναπαραγω-

γής. Αναδεικνύοντας τη θεωρητική και αναλυτική δύναμη της έννοιας του κώδικα και των συνιστωσών εννοιών της ταξινόμησης και της περιχάραξης στο πεδίο της εκπαίδευσης, ο Bernstein χτίζει ένα ισχυρό θεωρητικό μοντέλο για τη μελέτη των εκπαιδευτικών μεταδόσεων στις διάφορες βαθμίδες. Το μοντέλο επικεντρώνεται στη διαίρεση της εκπαιδευτικής γνώσης σε γνωστικά αντικείμενα (αναλυτικά προγράμματα) και στον τρόπο μετάδοσής της (παιδαγωγική), δίνοντας έμφαση στον κοινωνικό χαρακτήρα της γνώσης και τη σχέση της με την εξουσία. Ο Bernstein κατατάσσει σε μια τυπολογία τις διάφορες μορφές του εκπαιδευτικού κώδικα, περιγράφει και αναλύει θεωρητικά εκείνες ιδίως τις μορφές που έχουν κυριαρχήσει στην Ευρώπη και τις Η.Π.Α., αναζητά την κοινωνική σημασία και τις προϋποθέσεις των αλλαγών στην εκπαίδευση και εξετάζει ιδιαίτερα την κίνηση που εκδηλώνεται τις τελευταίες δεκαετίες για μια διαφορετική διαίρεση και μορφή μετάδοσης της γνώσης.

Το δεύτερο κείμενο, με τίτλο «Κοινωνική τάξη και παιδαγωγικές πρακτικές», που δημοσιεύεται για πρώτη φορά εδώ, γράφτηκε το 1987 και είναι μια αναθεωρημένη και διευρυμένη έκδοση του κειμένου «Class and Pedagogies: Visible and Invisible», που πρωτοδημοσιεύτηκε το 1973 από τον Ο.Ε.С.Д (CERI) και περιλήφθηκε στον τόμο *Class, Codes and Control*, τόμ. III, 1975. Το κείμενο αυτό αποτελεί μια ολοκληρωμένη θεωρητική κοινωνιολογική ανάλυση των παιδαγωγικών σχέσεων και των «συντηρητικών» ή «προοδευτικών» παιδαγωγικών πρακτικών. Στο πρώτο μέρος αναπτύσσονται οι βασικοί κανόνες που διέπουν την εσωτερική λογική κάθε παιδαγωγικής πρακτικής και, κάτω από αυτό το πρίσμα, διακρίνονται δύο βασικοί τύποι παιδαγωγικών πρακτικών, οι «ορατές» και οι «αόρατες». Στο δεύτερο μέρος διερευνώνται οι ταξικές παραδοχές των ορατών και των αόρατων παιδαγωγικών πρακτικών. Τέλος, στο φως αυτής της θεωρητικής ανάλυσης εξετάζονται δύο κυρίαρχες μορφές του τύπου της ορατής παιδαγωγικής: η αυτόνομη και η προσανατολισμένη στην αγορά.

Το τρίτο κείμενο, με τίτλο «Κώδικες, τροπές και διαδικασία πολιτισμικής αναπαραγωγής», που επίσης δημοσιεύεται για πρώτη φορά εδώ, ολοκληρώθηκε το 1988, ενώ είχε δημοσιευτεί σε μια

πρώτη μορφή το 1981 στο περιοδικό *Language in Society*, 10, (3), σ. 327-63. Σε αυτό το κείμενο, το πιο «δύσκολο» από τα τρία, τίθεται με πιο ολοκληρωμένο τρόπο η θεωρία των κωδίκων και παρουσιάζεται σε πλήρη ανάπτυξη η προβληματική της πολιτισμικής αναπαραγωγής του Bernstein. Εδώ αποσαφηνίζονται συστηματικά οι σχέσεις μεταξύ των διαφορετικών επιπέδων της διαδικασίας πολιτισμικής αναπαραγωγής και η σημασία των κωδίκων ως μηχανισμών τοποθέτησης των υποκειμένων. Αναλύεται δηλαδή θεωρητικά η διαδικασία αναπαραγωγής των ταξικά ρυθμιζόμενων σχέσεων εξουσίας και αρχών κοινωνικού ελέγχου και η διαδικασία πρόσληψής τους από τα υποκείμενα μέσω των κωδίκων. Εισάγονται επίσης στο θεωρητικό μοντέλο οι δυνατότητες και οι προϋποθέσεις μετασχηματισμού των συνειδήσεων. Το κείμενο συνοδεύεται από Παραρτήματα που διαλευκαίνουν μια σειρά από σημαντικά ερωτήματα. Επισημαίνουμε ενδεικτικά το Παράρτημα 3, όπου γίνεται μια ενδιαφέρουσα ανάλυση του πεδίου της παραγωγής φυσικών πόρων, χρησιμοποιώντας τις έννοιες του κώδικα, της ταξινόμησης και της περιχάραξης· ή το Παράρτημα 5, όπου αναπτύσσονται οι πειραματικές υποθέσεις, το πειραματικό πλαίσιο και οι διάφορες πλευρές του πειράματος που παρουσιάζεται στο κείμενο· ακόμη το Παράρτημα 6, όπου επαναπροσδιορίζονται τα πλαίσια και οι σχέσεις μεταξύ των πλαισίων παραγωγής και αναπαραγωγής του εκπαιδευτικού λόγου.

Στο τέλος του βιβλίου παρατίθεται πλήρης εργογραφία του Basil Bernstein, την οποία δανειστήκαμε από το βιβλίο του Paul Atkinson, *Language, Structure and Reproduction*, 1975, με την άδεια του συγγραφέα του.

Εξάλλου προτάσσεται στη συλλογή ένα δικό μου εισαγωγικό κείμενο που επιχειρεί να παρουσιάσει την προβληματική του συγγραφέα στον αναγνώστη.

Η μετάφραση αποδείχτηκε ένα δύσκολο εγχείρημα. Ο ευρύς προσανατολισμός των κειμένων σε πολλαπλά επιστημονικά πεδία και η πολύπλευρη διεπιστημονική ορολογία που χρησιμοποιείται (κοινωνιολογία, γλωσσολογία, ανθρωπολογία, ψυχολογία, παιδαγωγική...), καθώς και η απουσία αποκρυσταλλωμένων αντίστοιχων όρων στην ελληνική γλώσσα, έκαναν απαραίτητη την έρευνα σε ποικίλες θεωρη-

τικές πηγές και βοηθήματα και την προσφυγή σε φίλους και συναδέλφους διαφορετικών επιστημονικών ειδικοτήτων, γνώστες του έργου του Bernstein. Ο ίδιος ο συγγραφέας, τόσο με αλληλογραφία όσο και κατά τη διάρκεια των συναντήσεών μου μαζί του, με βοήθησε όσον αφορά ορισμένες ακανθώδεις έννοιες. Θέλω επίσης να ευχαριστήσω ιδιαίτερα για τις συμβουλές, το ενδιαφέρον και τη βοήθειά τους τη Δήμητρα Κατή, την Τζέλα Σκούρα, τη Δήμητρα Μακρυνιώτη και τον Κώστα Λιβιεράτο, ο οποίος συνέβαλε στην τελική επιμέλεια των κειμένων. Θα άνοιγα έναν ατέλειωτο κατάλογο ονομάτων αν ήταν να αναφέρω όλα τα πρόσωπα που βασάνισα με ερωτήσεις και αμφιβολίες κατά τη διάρκεια της εργασίας. Φέρω βέβαια αποκλειστικά την ευθύνη για τη μορφή που πήραν τα κείμενα σε αυτή τη μετάφραση.

Η εννοιολογικά συμπυκνωμένη και κωδικοποιημένη σκέψη και η ιδιαίτερη χρήση ορισμένων όρων από τον συγγραφέα κάνουν πολλά σημεία αυτών των κειμένων στρυφνά για τον αμύητο ή ακόμα και για τον μνημένο αναγνώστη. Κατά τη μετάφραση επιδίωξα την όσο το δυνατόν αυστηρότερη και ακριβέστερη μεταφορά των όρων και του τρόπου έκθεσης των επιχειρημάτων που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας, κάνοντας βέβαια τις απαραίτητες προσαρμογές στις ιδιοτυπίες των ελληνικών. Τα κείμενα του Bernstein δίνουν πολλές φορές την εντύπωση –την οποία ο ίδιος ο συγγραφέας αναγνωρίζει και επιβεβαιώνει σε προσωπικές συζητήσεις– ότι δεν έχουν γραφτεί ως τελικά κείμενα, ότι αποτελούν βήματα μιας μακράς πνευματικής εργασίας και ερευνητικής διαδικασίας, υποθέσεις για την παραπέρα μελέτη θεμάτων τα οποία αφήνουν ανοιχτά. Αυτόν τον μεταβατικό και υποθετικό χαρακτήρα των κειμένων –που ίσως εκφράζει και την αντίληψη του Bernstein περί γνώσης (περί του «απώτερου μυστήριου» της γνώσης) ως διαρκούς διαλεκτικής σχέσης μεταξύ «κλειστότητας» και «ανοιχτότητας», βεβαιότητας και αβεβαιότητας, τάξης και αταξίας– προσπάθησα να τον διατηρήσω όσο το δυνατόν ζωντανό και στη μετάφραση, χωρίς να μειώσω τη συνοχή και αυστηρότητα του πρωτότυπου.

Ακόμη θεώρησα απαραίτητο να συνοδευτούν τα κείμενα από ορισμένες σημειώσεις, όχι μόνο μεταφραστικού ενδιαφέροντος, αλλά διευκρινιστικές και πληροφοριακές για τον Έλληνα αναγνώ-

στη. Αυτές οι «σημειώσεις του μεταφραστή» τοποθετούνται στη βάση των σελίδων (σε διάκριση από τις σημειώσεις του συγγραφέα που βρίσκονται στο τέλος κάθε κειμένου). Επειδή όμως ορισμένα μεταφραστικά προβλήματα μπορεί να εμφανίζονται σε περισσότερα από ένα κείμενα, ο αναγνώστης, που ενδέχεται να διαβάσει τα κείμενα με άλλη σειρά από αυτή που προτείνει το βιβλίο, ειδοποιείται ότι η σειρά των «σημειώσεων του μεταφραστή» ακολουθεί τη σειρά εμφάνισης των ερωτημάτων ή προβλημάτων, όπως προκύπτει από τη διάταξη του βιβλίου.

